

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№10

2025
oktyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX
INTERNATIONAL
COPERNICUS

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 255 sahifa.
2025-yil, 15-oktyabr,

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afarovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI	12
Quliyev Begimqul Melikovich	
EKOLOGIK MIGRANTSIYANI MINTAQAVIY MIQYOSDA MUVOFIQLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI	18
Bahtiyor Ismoilov Ulug‘bek o‘g‘li, Kadirova Zulayxo Abduxalimovna	
O‘ZBEKISTONDA BANK XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH HOLATI	25
Davletova Nilufar Tulanovna	
EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA MINTAQANI IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI	30
Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li	
SUV RESURLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI	37
Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
MAHALLIY XOMASHYO BAZASIDAN FOYDALANISH ORQALI ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISH YO‘LLARI	46
Sultanov Dilshod Normamatovich	
IQTISODIYOTI RIVOJLANGAN DAVLATLARDA INSON KAPITALIGA INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	50
Akhmadaliyeva Nikholakhon	
O‘QITUVCHILAR VA TALABALAR UCHUN INNOVATSION TA’LIM DASTURLARINI ISHLAB CHIQISHDA XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHUV MEXANIZMLARI	62
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
YER QA’RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQLARNING ILMIY-TADQIQOTLAR SHARHI	68
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o‘g‘li	
RESPUBLIKA IQTISODIY TARAQQIYOTIDA OLIY TA’LIMNI MODERNIZATSIYA QILISH VA INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINING O‘RNI	74
Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich	
DAVLAT IQTISODIY XAVFSIZLIGINI MUSTAHKAMLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI	80
O. Nurmuradov	
ICHKI AUDIT SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI VA BUXGALTERIYA MA’LUMOTLARINING ICHKI AUDIT JARAYONIDA EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHNING AHAMIYATI	85
Xamidov Javoxir Shavkat o‘g‘li, Muxitdinov Shoxijaxon Xudoyor o‘g‘li	
XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	90
Xuramov Zafar Rajabaliyevich	
KORPORATIV TUZILMALARDA INVESTITSION JOZIBADORLIKNI TA’MINLASHNING AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDAGI ROLI	95
Qurbonov Javlonbek Jurabekovich, Raxmatov Faxriddin Xasanovich	
GLOBAL RIVOJLANISH JARAYONIDA SUG‘URTA XIZMATLARINI ISLOH QILISH MASALALARI	99
Xushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o‘g‘li	

DORIVOR O'SIMLIKLARNI QAYTA ISHLASHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	103
Usmonov Mirg'ulom Xoshim o'g'li	
BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO'LLASH METODOLOGIYASINING AHAMIYATI	109
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich	
НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА НА РЫНКЕ ТРУДА	115
Ягудин Дмитрий Рустамович	
RESURSLARNI SOLIQQA TORTISHGA OID TADQIQOTLARNING NAZARIY TAHLILI	123
Nasimdjanoov Yunusjon Zoxidovich	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH: XULQ-ATVOR IQTISODIYOTI VA PROGRESSIV TARIFLARNI LOYIHALASH	129
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
DAVLAT RAQAMLI LOYIHALARI: UZINFOCOMNING TA'LIM TIZIMI VA IQTISODIY SAMARADORLIKKA QO'SHGAN HISSASI	134
Raxmatxo'jayev Axrorxo'ja Akmal o'g'li	
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ПАСПОРТОВ В ПРОМЫШЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	140
Мансурова Сайёра Бахтияровна	
BANK XIZMATLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	148
Xolikova Oydin Olimjonovna	
PNEVMOMEXANIK YIGIRISH TEXNOLOGIYASI XUSUSIYATLARI	153
Jumaniyazov Kadam, Salimov Shuhrat Halimovich, Nazarov Ramazon Anvarovich	
GREEN INDUSTRY AND THE ECONOMY OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY CONSTRUCTION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S OPPORTUNITIES	158
Mansurova Sayyora Bakhtiyor kizi	
TELEKOMMUNIKATSIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISH TAHLILI	166
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA LOGISTIKA XIZMATLARINING MIKRO VA MAKRO TUZILMALARI, ULARNING FUNKSIONAL METADOLOGIK TAMOIYILLARI	171
Z.Teshayev	
O'ZBEKISTONDA DAVLAT ULUSHI MAVJUD KORXONALARNI BOSHQARISHDA XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	176
Ismailov Allayor Rashidovich	
MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHDA ISHLAB CHIQRISH XARJATLARINI OG'ISHISHLARI VA ULARNI TAQSIMLASH	183
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li	
ПОВЫШЕНИЕ СТОИМОСТИ СПОРТИВНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ОБЪЕКТОВ НА ОСНОВЕ АУТСОРСИНГА	186
Исмагулова Гульмира Нуралиевна	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY KONSEPSIYASI	193
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANING INSTITUTSIONAL VA TASHKILIY MEXANIZMLARI	198
Xudoyorov Lochinbek Bahromovich	
TIJORAT BANKLARIDA UZOQ MUDDATLI RESURSLARNI JALB QILISHDA XALQARO TAJRIBA	203
Abduraxmonov Akmal Nurmamat o'g'li	

MEHNATGA LAYOQATLI TRANSPORT SOHASIDAGI AHOLINI ISH O'RINLARI BILAN TA'MINLANGANLIK HOLATINI TAHLILI	207
Abdullayeva Nigora Shamsiddinovna	
TO'QIMACHILIK SOHASINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH MODELI	212
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI DIVERSIFIKATSIIYASI VA GAROV TA'MINOTI SIFATINING BANK BARQARORLIGIGA TA'SIRI	220
Xolbozorov Husniddin Norbek o'g'li	
O'ZBEKISTON - 2030 STRATEGIYASI DOIRASIDA TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH: MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	226
Norova Nozima Nabiyevna	
UY-JOY KOMMUNAL XIZMATLARNI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING KLASTERLI MEXANIZMI TAHLILI	232
Odamboyev Oybek Ravshanbek o'g'li	
KORPORATIV BOSHQARUV TUZILMALARIDA MOLIVAVIY MUNOSABATLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	236
Qurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich	
XALQARO SAVDONING RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	242
Jalolov Bekzod Sherzod o'g'li	
TA'LIM TIZIMINI MOLIVALASHTIRISHNING YANGI TIZIMINI JORIY ETISHGA QARATILGAN NAZARIY JIHATLAR	247
Dusanov Salim Mamarasulovich	

TA'LIM TIZIMINI MOLIYALASHTIRISHNING YANGI TIZIMINI JORIY ETISHGA QARATILGAN NAZARIY JIHATLAR

Dusanov Salim Mamarasulovich

(iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD),
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Mustaqil tadqiqotchi,
e-mail: msalimd@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada moliyaviy resurslar, moliyalashtirish masalalari, muammolar va ularning ta'lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, ta'lim muassasalarining moliyaviy resurslari samaradorligiga tahliliy yondashuvlar va uni o'rganishning nazariy va uslubiy asoslari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, moliyalashtirish, moliyalashtirish holati, moliyaviy resurslar muammolari va samaradorligi, ta'lim muassasalari faoliyatini samarali boshqarish, reyting, moliyaviy barqarorlik, to'lov qobiliyati, rentabellik.

Abstract: The article describes financial resources, financing issues, problems and their importance in the education system. At the same time, analytical approaches to the effectiveness of financial resources of educational institutions and theoretical and methodological foundations for its study are presented.

Keywords: Education system, financing, state of financing, problems and effectiveness of financial resources, effective management of educational institutions, rating, financial stability, solvency, profitability.

Аннотация: В статье рассматриваются финансовые ресурсы, вопросы финансирования, проблемы и их значение в системе образования. При этом представлены аналитические подходы к оценке эффективности финансовых ресурсов образовательных учреждений и теоретико-методологические основы её изучения.

Ключевые слова: Система образования, финансирование, состояние финансирования, проблемы и эффективность финансовых ресурсов, эффективное управление образовательными учреждениями, рейтинг, финансовая устойчивость, платёжеспособность, рентабельность.

KIRISH

Asosan, ijtimoiy jarayonlarda qaysi aniq natija qaysi xarajatlar tomonidan yaratilganligini aniqlash odatda qiyin - tashqi ta'sirlarning mavjudligi, natijaning kechikishi, butun ijtimoiy sohaning ham, xususan, ta'lim tizimining ham yuqori inertsia darajasi bevosita bog'liq bo'ladi. Ehtimol, shuning uchun bu sohadagi budjet jarayoni juda o'z o'zgarishlarga uchraydi. Tadqiqotni o'tkazishdan maqsad oliy ta'lim muassasalarini kelgusida moliyalashtirishning umumlashtirilgan modelini ishlab chiqishdan iborat bo'lib, u budjetdan moliyalashtirishni belgilovchi barcha omillarni, uni tashkil etishda ishlab chiqilayotgan barcha yangi yondoshuvlarni hisobga olgan holda, ayrim innovatsiyalarning ta'lim tashkilotlar uchun oqibatlarini baholash va ularni olingan natijalar bilan bog'lash imkonini beradi.

Maqsadga erishishga qaratilgan ishlar doirasida quyidagi vazifalar hal qilindi:

- kasbiy, oliy ta'limni moliyalashtirish sohasidagi davlat majburiyatlarini va ularning bajarilish darajasini baholash;

- ta'limni modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlarini aks ettiruvchi oliy kasbiy ta'limni moliyalashtirish modellarini ishlab chiqish;

- yangi moliyalashtirish modellarining ta'lim tashkilotlariga ta'sirini baholash.

Ta'limni moliyalashtirish ikkita eng muhim tamoyilga asoslanadi:

- mablag'lardan maqsadli foydalanish - ularni oldindan belgilangan, rejalashtirilgan maqsadlarga sarflash va boshqa xarajatlarga yo'l qo'ymasligi;

- qaytarib olinmaslik - ta'lim muassasalariga berilgan mablag'lar ular tomonidan to'g'ridan-to'g'ri qaytarilmaydi va mablag' egasiga na pul, na moddiy ekvivalentda qaytarilmaydi. Shuning uchun bu mablag'larni qaytarish majburiyati bo'lmasligi kerak. Qaytarib bo'lmaydiganlik prinsipi, shuningdek, o'qitilgan shaxsning

hayotga kirishini kompensatsiya yoki egasiga – davlatga (faqat boshqa shaklda) uni o'qitish xarajatlarini qaytarish sifatida ko'rib chiqishning mumkin emasligini ham nazarda tutadi. Shuningdek, ta'limni moliyalashtirish shartlariga ko'ra, bitiruvchi o'z ta'limiga davlat tomonidan sarflangan mablag'larni qaytarish majburiyatiga ega emasligi ham muhimdir. Bu masala bo'yicha barcha munozaralar spekulyasiyaga uxshaydi. Agar davlat u yoki bu shaklda ta'limga sarflangan mablag'larning qaytarilishini ta'minlamoqsi bo'lsa, ularni taqsimlash boshqa munosabatlar, masalan davlat kreditlari yoki qaytariladigan subsidiyalar doirasida amalga oshirilishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, moliyalashtirish sotib olish-sotish munosabtlarining ifodasi emas, bunda moliyaviy resurslar va ularning moddiy (yoki nomoddiy) ekvivalentlarning tovarlar yoki xizmatlar ko'rinishidagi qarama-qarshi harakati mavjud. Ta'limni moliyalashtirish orqalidavlat ta'lim xizmatlarini sotib olmaydi, balki aholining bir qismi ist'mol qilishi uchun ushbu xizmatlarni bepul ishlab chiqaradigan uning tarkibiy elementi faoliyatini ta'minlaydi.

Ta'lim tizimining budget mablag'lari hisobidan smeta xarajatlari asosida moliyalashtirish XX asrning 20-yillariga borib taqaladi.

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta'lim xizmatlari bozori va uning infratuzilmasi rivojlanishi, unda moliyaviy barqarorlik, ta'lim tizimida moliyaviy resurslarni shakllantirish va boshqarish hamda davlat tomonidan tartibga solishga oid masalalar L.I.Abalkin, A.N.Leontyev, V.A.Yadov, L.V.Peregudov, V.P.Rojin, I.A.Sasova, G.L.Smirnova, V.P.Shubin¹ kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Ta'lim muassasalarini moliyalashtirish manbalari va ular faoliyatini isloh etish masalalari D.Uotson, B.Berendt, G.Niv, T.Shevalye, V.M.Bautin, I.N.Buzdalov, A.Dankevich, X.Jonson, R.Lipsey² kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Milliy iqtisodiy samaradorlikni baholashning korrelasion yondoshuvlari AQSHlik iqtisodchi olimlarga ham xos bo'lib, jumladan, Edvard F.Denison ta'limning ishchi kuchi sifatida namoyon bo'lgan iqtisodiy ahamiyati g'oyasini ilgari surgan³.

So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim xizmatlari bozorida menejment va marketing masalalariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari S.S.G'ulomov, Q.X.Abdurahmonov, B.Yu.Hodiyev, A.Sh.Bekmurodov, M.X.Saidov, S.M.Buzrukxonov, A.V.Vahabov, T.S.Malikov, N.X.Haydarov, D.H.Nabiyev, O.O.Olimjonov, Z.Qo'ziyev, D.Sagdullayev, A.Mahmudov, X.Rejapov, A.Sherov va boshqalarni⁴ keltirish mumkin bo'ladi.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlarda ta'lim xizmatlari bozorining mohiyati, shakllanishi, tartibga solish mexanizmlari va yo'nalishlari atroflicha yoritilgan. biroq, ta'lim muassasalarini moliyalashtirish tamoyillari asoslarini takomillashtirish masalalari alohida tadqiqot ob'ekti sifatida batafsil tadqiq etilmagan.

Bir qator tadqiqotlarda ta'lim muassasalari moliyaviy boshqaruviga mintaqaviy iqtisodiyot va tarmoq iqtisodiyoti nuqtayi nazaridan yondashilgan bo'lib, milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida ta'lim muassasalarining ma'lum yo'nalishdagi moliyaviy resurslarining samaradorligi ta'sirlari, moliyaviy amaliyotlar ko'rinishlari va yo'nalishlari ko'rib chiqilgan, xolos. Mazkur ishlarda ta'lim tizimining moliyaviy resurslari mazmuni, vujudga kelish sharoitlar, moliyaviy tuzilishi asoslangan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot olib borish davomida monografik tahlil hamda ekspert va tizimli tahlil usullaridan foydalangan holda oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligining ahamiyati va moliyaviy resurslar samaradorligini oshirish usullarini takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ta'lim tashkilotining notijorat maqomi foyda olish imkoniyatini inkor etmaydi, lekin u buni quyi darajadagi maqsadlarga bog'laydi. Agar ta'lim tashkilotining asosiy maqsadi muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, undan oladigan foyda miqdori konseptual ahamiyatga ega emas;

Ta'lim tashkiloti natijalarini, shuningdek, faoliyatning asosiy maqsadiga erishish (o'zini o'zi moliyalashtirish) uchun resurslarning potensial manbai sifatida oladigan foyda miqdoriga qarab baholash mumkin.

Ta'lim muassasalarni moliyalashtirishning yangi tartibini eksperimental ishlab chiqish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1 Адабиётлар руйхатида келтирилган

2 С.Г.Струмилин. Методология оценки и повышения эффективности государственной системы высшего профессионального образования: Автореф. дис. докт.экон. наук (08.00.05). — СПб., 2002. — 41 с.

3 Домбровский Р.Л. Организация управления функционированием и развитием сложных экономико-производственных объектов : дис. ... докт. экон. наук. - Львов, 1992. - 298 с.

4 Фойдаланилган адабиётлар руйхатида келтирилган.

• ta'lim tashkilotiga budget mablag'lari o'qishga qabul qilingan fuqarolar soniga qarab va yagona davlat imtihonini topshirish natijalariga ko'ra ushbu fuqarolarga berilgan Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar toifalariga muvofiq ajratiladi;

• Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar o'lchamlari 5 toifaga ajratiladi;

• ta'lim muassasalariga o'qish narxini mustaqil belgilash huquqi berilishi;

• o'qish narxi va Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar toifasiga muvofiq ta'lim tashkilotiga budgetdan o'tkaziladigan mablag'lar o'rtasidagi farq talabalarning o'zlari tomonidan qoplanishi belgilanishi lozim;

• ta'limi Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar tizimi orqali moliyalashtiriladigan talabalarning kamida 50 foizi qo'shimcha to'lovsiz, ya'ni Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar narxi va belgilangan ta'lim narxi o'rtasidagi farqni qoplamasdan o'qishi lozim.

Yangi moliyalashtirish tizimi bo'yicha o'qishga qabul qilingan kontingentning yarmi qo'shimcha to'lovlarga o'qishi kerakligini hisobga olsak, ta'lim muassasasiga tushadigan mablag'lar bir oz boshqacha tuzilishga ega bo'lishi kerak.

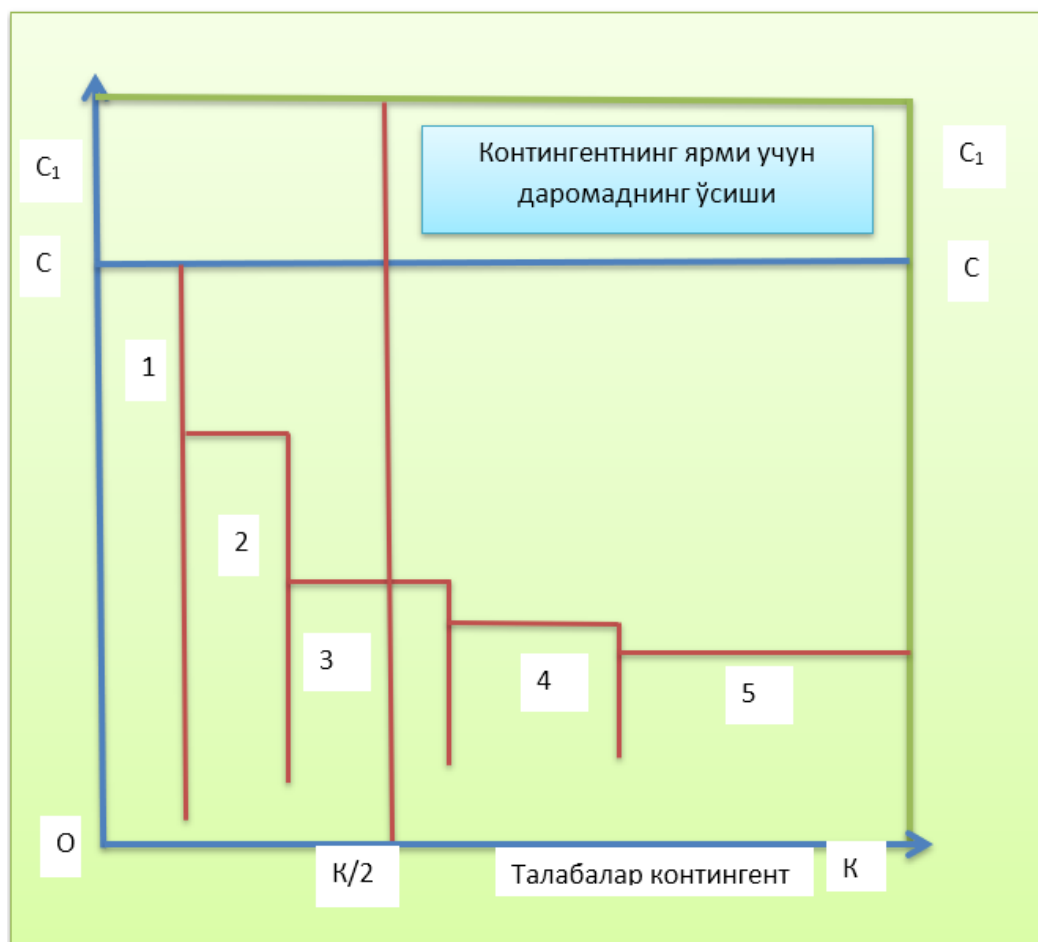

Diagramma shuni ko'rsatadiki, K talabalar kontingentini o'qitish uchun C ta'lim narxi barcha zarur xarajatlarni qoplashi kerak va ta'lim tashkilot tomonidan olingan mablag'lar miqdori $K \times C$ bo'ladi (diagrammada to'rtburchakning maydoni ОСЧК). Talablar tarkibining 50 foizi (ya'ni $K/2$) o'qish uchun qo'shimcha pul to'lash shart emasligi sababli, ulardan olinmagan mablag'lar yoki davlat tomonidan qoplanishi yoki talablar jamoasining qolgan yarmi uchun ta'lim narxini oshirish orqali olinishi kerak bo'ladi. Mantiqan, talabalar bepul o'qish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak, erishilgan natijalari bo'yicha saralangan talablar toifasi yuqori bo'lgan o'quvchilar bepul o'qishlari kerak, shuning uchun past toifali talabalar uchun qo'shimcha pul to'lashlari talab etiladi. Kontingentning ushbu qismi uchun narx C_1 darajasiga oshiriladi. Shunday qilib, ta'lim tashkilotlarining umumiy daromadi Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar orqali olingan mablag'lardan va kontingentning "ikkinchi" yarmidan C_1 narx darajasigacha bo'lgan qo'shimcha to'lovlardan iborat bo'ladi. Belgilangan narxlarni oshirish miqdori quyidagi nisbat bilan belgilanadi:

$$C_1 - C = \frac{\sum_{i=1}^5 (C - S_i) x K_i^1}{K x 0.5}$$

bu yerda C va C_1 mos ravishda bitta talaba uchun o'qish narxi va "qo'shimcha to'lovchi" kontingent uchun oshirilgan narx; i — Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar toifasi (1 dan 5 gacha); S_i - i-toifali o'qitish qiymati narxi; K – yuqori natijorlik sharoitida o'qiyotgan talabalar kontingenti; K_i^1 – Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlarning 1-toifasiga ega bo'lgan va qo'shimcha to'lovlarsiz o'qiydigan kontingentning 50 foiziga kiritilgan talabalar kontingenti.

Ta'lim sifatini oshirish ta'limni rivojlantirishning maqsadi bo'lib xizmat qila olmaydi, chunki bu maqsadga, umuman olganda, erishib bo'lmaydi: u tobora uzoqlashib borayotgan ufqni ifodalaydi. Shunga qaramay, ta'lim sifatini oshirish deyarli hamma tomonidan ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadi sifatida qaraladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimining samaradorligini oshirish vazifasini eng umumiy shaklda $U(K) \rightarrow \max$, $K \in Q$ bilan ifodalash mumkin, bunda $U(K)$ oliy ta'lim sifatini oshirishdan jamiyat uchun foydali ta'sir funksiyasi; Q - bu oliy ta'lim sifati qabul qilishi mumkin bo'lgan qadriyatlar to'plami.

Biroq, yuqorida aytib o'tilganidek, ta'lim sifatini to'g'ridan-to'g'ri o'lchash qiyin bo'lganligi sababli, almashtirish odatda jamiyatda ta'lim sifati jamiyat tomonidan ta'lim maqsadlari uchun sarflangan xarajatlar (xarajatlar) natijasi sifatida qarala boshlaganda sodir bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, agar biz budjet xarajatlari haqida gapiradigan bo'lsak, unda ta'lim sifatini oshirish muammosi $U(K) = U(f(V)) \rightarrow V \in B, V \geq 0$ uchun max shaklida shakllantirish mumkin, bu eyerda $f(V)$ oliy ta'lim sifatini uni rivojlantirish uchun ajratilgan budjet xarajatlari miqdori bilan bog'laydigan funksiyadir.

Bu bog'liqlik, garchi har doim ham o'zini oqlamasa ham, jamiyat ta'lim, shu jumladan oliy ta'lim uchun budjet xarajatlari oshirish talablari ijobiy qabul qilishga olib keladi. Kasbiy ta'lim xizmatlarini ishlab chiqaruvchilar bu oliy ta'lim tashkilotlaridir. Ularni budjetdan moliyalashtirish mexanizmini (tamoiyllarini) aniqlash, ya'ni makrodarajadan mikroderajaga – alohida ta'lim muassasasi darajasiga o'tish yoki boshqacha aytganda, ular o'rtasida budjet mablag'larini taqsimlash zarur.

Oliy ta'lim sifati (shuningdek, har qanday boshqa ta'lim) uni moliyalashtirish hajmi deyarli bevosita bog'liq bo'lganligi sababli, odatda quyidagi mantiqiy zanjir o'rnatiladi: ma'lum bir ta'lim tashkilotda ta'lim sifati qanchalik yuqori bo'lsa, u shunchalik ko'p iste'molchilarni jalb qiladi. Shuning uchun u ko'proq mablag' olishi kerak bo'ladi. Buning teksari: ko'proq moliyalashtirish yuqori sifatga olib keladi (bu har doim ham to'g'ri emas!). Shunday qilib, agar budjetdan moliyalashtirish ma'lum bir ta'lim tashkilotiga keladigan talabalar soniga bog'liq bo'lsa, bu ta'lim xizmatlari sifatining yaxshilanishini ham ta'minlaydi, degan xulosaga keladi. Shu bilan birga, ikkinchi maqsadga erishiladi: sifatli ta'lim olish imkoniyatlari kengaytiriladi.

Bu mantiq me'yoriy jon boshiga moliyalashtirish modeliga olib keladi. G'arbda uni ko'pincha ta'limni moliyalashtirishning vaucher tizimi deb atashadi. Ammo tadqiqot faqat ushbu model bilan cheklanmaydi. Ular bir vaqtning o'zida bir nechta yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Xususan, bularga quyidagilar kiradi:

- ta'lim faoliyatidan manfaatdor sub'yektlar (shaxs, jamiyat, davlat, ish beruvchi) o'rtasida ta'lim xarajatlari taqsimlash modellarini ishlab chiqish;
- oliy ta'lim tizimining moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini aniqlash va mavjud resurslarni oliy ta'lim muassasalari o'rtasida taqsimlash modellarini ishlab chiqish;
- oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish (moliyaviy resurslar bilan ta'minlash) mexanizmlarini ishlab chiqish.

Xarajatlarni taqsimlash

Bizning fikrimizcha, eng katta rivojlanish ta'lim xarajatlari taqsimlash muammolarini o'rganishda bo'ladi. Masala hali bunday bo'linishning haqiqiy modellari darajasiga yetib bormagan, taklif qilingan yechimlar asosan quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- ta'lim ham davlat, ham xususiy mulk xususiyatlariga ega; uni moliyalashtirish tegishli ravishda davlat va xususiy mablag'lar hisobidan amalga oshirilishi kerak;
- "budjet" va "tijorat" ta'limning mavjudligi ta'lim olish imkoniyat teng emasligini ko'rsatadi va "tijorat" talabalarining "budjet" talabalari oldidagi davlat majburiyatlarini to'lashi muammosini keltirib chiqaradi;
- odamlarning ta'limga bo'lgan ehtiyojining o'sishi davlatning uni moliyalashtirish imkoniyatlaridan sezilarli darajada oshib ketadi; Bundan tashqari, davlatga bunchalik ko'p malakali mutaxassislar kerak emas, shuning uchun ularni tayyorlash uchun davlat mablag'larini sarflashning hojati yo'q.

Ta'lim tizimiga qo'shimcha talabani kelishi xarajatlarga bo'lgan ehtiyojning o'sishiga olib keladi. Bundan tashqari, mablag'larga bo'lgan ehtiyojning o'sishi minimal, hatto nolga yaqin bo'lishi mumkin, lekin chegarada ham nolga teng emas. Ta'lim jarayonini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xarajatlar miqdori, birinchi navbatda, talabalar soni bilan belgilanishi tushunish oson. Talaba ma'lum bir ta'lim muassasasiga keladi va bu kelishi ushbu ta'lim muassasasining xarajatlarga sezilarli ta'sir qiladi.

Ta'lim xarajatlarini taqsimlash modellari umumiy holatda ko'proq ma'lumotli shaxsning mehnat faoliyati davomida olgan daromadlari miqdorining ma'lum bir qismi (turli mualliflar uchun har xil) sifatida hisoblangan ta'lim samarasining hisob-kitoblariga asoslanadi. Bu daromadlar qanchalik yuqori bo'lsa, boshqa barcha narsalar teng bo'lsa, ta'limning tashqi ta'siri shunchalik yuqori bo'lsa, ta'limga sarmoya kiritish samaradorligi shunchalik yuqori bo'ladi va ta'limga turli manbalardan ko'proq mablag' sarflash maqsadga muvofiqdir. Oliy ta'limga sarmoya kiritishning iqtisodiy ta'sirini aniqlashga yondoshuvlarga misollar quyida keltirilgan.

Ta'lim tashkilotlarning moliyalashtirish ehtiyojlarini aniqlash va resurslarni ta'lim muassasalar o'rtasida taqsimlash.

Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarining budjet mablag'lariga bo'lgan ehtiyojlarini aniqlash uchun ishlab chiqilayotgan modellarning aksariyat xarajatlarni keyinchalik ularni standartlashtirish/hisoblash uchun guruhlariga bo'lish tamoyiliga asoslanadi. Bunday holda, eng xilma-xil xarajatlar guruhlari qo'llanilishi mumkin:

Ta'limi moliyalashtirishning umumiy muammolarini ishlab chiqish bilan bir vaqtda moliyalashtirishni tashkil etish shakllari ham o'rganilmoqda. Hozirgi vaqtda, yuqorida aytib o'tilganmidek, moliyalashtirishni tashkil yetishning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

- normativ (jon boshiga) moliyalashtirish;
- davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlardan (GRFO) foydalangan holda moliyalashtirish;
- ta'lim subsidiyalari.

Normativ moliyalashtirish (normativ va Davlat ro'yxatidan o'tgan moliyaviy majburiyatlar)

Aholi jon boshiga me'yoriy moliyalashtirish modelini batafsil ko'rib chiqamiz. Oddiylik uchun u statik model sifatida quriladi. Budjet moliyalashtirishning jon boshiga to'g'ri keladigan standarti c bo'lsin. Keyin

$$c = \frac{V}{X}$$

bu yerda V – birinchi kurs talabalarining ta'limini moliyalashtirishni ta'minlovchi oliy ta'lim budjeti hajmi, X – ma'lum bir yilda ta'lim tashkilotlarga qabul qilingan budjet talabalari soni.

Tizimda faoliyat yuritayotgan ta'lim tashkilotlar sonini N , i -ta'lim muassasasini tanlagan talabalar sonini x_i deb belgilaymiz.

Keyin i -ta'lim muassasasining xulq-atvor modeli quyidagi shaklni oladi:

$$\begin{aligned} c \cdot x_i &\rightarrow \max; i = \overline{1, N} \\ x_i &\in A_i, (2) \\ 0 &< x_i \leq X, \end{aligned}$$

Bu yerda A_i - ta'lim muassasasining "ishlab chiqarish" imkoniyatlari to'plami, xususan, uning lisenziyasi (maksimal kontingenti), o'quv (o'quv va laboratoriya) maydoni, xodimlar, kutubxona, talabalar turar joylari soni, jihozlar va boshqalar bilan belgilanadi.

$\sum x_i = X$ bo'lgani uchun oliy ta'lim budjetini budjet moliyalashtirish standartining bunday ta'rifi bilan ortiqcha sarflab bo'lmaydi.

Biz ushbu modelni ta'lim tashkilotning boshlang'ich modeli - sifatida qarab o'tamiz. Lekin, bu ahamiyatsiz, chunki u faqat ta'riflangan sharoitlarda ta'lim tashkilotlar uchun iloji boricha ko'proq davlat tomonidan moliyalashtiriladigan talabalarni jalb qilish foydali ekanligini ko'rsatadi ya'ni bu modelga quyidagiga teng.

$$\begin{aligned} x_i &\rightarrow \max; i = \overline{1, N} \\ x_i &\in A_i, (3) \\ 0 &< x_i \leq X. \end{aligned}$$

Ushbu modelning yanada murakkab modifikatsiyasi quyidagi modelda mujassam qilingan deyish mumkin bo'ladi

$$\begin{aligned} (c, x_i) &\rightarrow \max; i = \overline{1, N} \\ x_i &\in A_i, (4) \\ 0 &< x_i \leq X. \end{aligned}$$

bu yerda $x_i = (1, \dots, x_{im})$ - i -o'quv yurtiga mutaxassisliklar $(1, \dots, m)$ bo'yicha qabul tuzilmasi; $c = (c_1, \dots, c_m)$ — har bir mutaxassislik bo'yicha bir talabaga to'g'ri keladigan budjet xarajatlari me'yori; c - const.

Agar boshqacha ko'rsatilmagan bo'lsa, biz (2) modelni eng sodd va intuitiv deb hisoblasak bo'ladi. Demak, i -ta'lim muassasada ta'lim sifati qanchalik yuqori bo'lsa, shunchalik ko'p talaba u yerda o'qish istagini bildiradi va bu ta'lim tashkilotiga shuncha ko'p budjet va budjetdan tashqari mablag'lar oqimini ko'paytiradi. Natijada, «barcha ta'lim tashkilotlari talabani ko'zatib boradi» va eng yaxshi ta'lim muassasalar oliy ta'lim budjetidan ko'proq mablag' ajratilishiga erishishi mumkin bo'ladi.

Model modifikatsiyalari

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ushbu umumiy modelning mumkin bo'lgan o'zgarishlarini tahlil qilishga o'tamiz. Bu yanada muhimroq, chunki ko'pgina mamlakatlarda budget mablag'larini ta'lim muassasalar o'rtasida taqsimlash, yuqorida ko'rib o'tilganidek, ularda tahsil olayotgan talabalar kontingenti bilan chambarchas bevoita bog'liq.

i-ta'lim muassasada 1 talabani o'qitish xarajatlarini S_i belgilasak. Bu esa o'z navbatida (2) model (5) modelga aylantirishga imkon beradi:

$$(c - si) \rightarrow \max; i = \overline{1, N}$$
$$x_i \in A_i, (5)$$
$$0 < x_i \leq X.$$

Ushbu formulada bu standart foydani maksimallashtirish muammosi $(c-si)$ va yana, c va si const bo'lganligi sababli, ta'lim muassasasi qancha ko'p talaba qabul qilsa, unga shuncha yaxshi bo'ladi. Agar ta'lim tashkilotning bitta talabani o'qitishga sarflanadigan xarajatlari doimiy qiymat emasligini, lekin, qoida tariqasida, kontingentning o'sishi (milliy iqtisodiyot miqyosida) bilan kamayishini qabul qilsak, unda ta'lim muassasa ekstensiv rivojlanish uchun ikki tomonlama rag'batga ega bo'ladi (qabul qilishning kengayishi). Ammo buning natijasida budget mablag'larini tegaj budgetdan ma'isadsiz foydalanish deb hisoblansa va budgetga olib qo'yilsa, ta'lim muassasasi o'zi ta'lim berayotgan talabalar soniga amalda befarq bo'ladi, chunki uni qiziqtiradigan moliyaviy motiv bo'lmaydi. Aksincha, mablag'larning samarasiz sarflanishi uchun rag'bat paydo bo'ladi, ayniqssa davlat ta'lim muassasasining qarzlari uchun subsidiyalar javobgar bo'lsa. E'tiborlisi shundaki, bu holda, aholi jon boshiga standart bo'yicha mablag'larni taqsimlash talabalarni qabul qilishni kengaytirish (kontingentini ko'paytirish) va ularni ta'lim muassasasiga jalb qilish usuli sifatida ta'lim sifatini oshirish uchun motiv sifatida «ishlashni» to'xtatishga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, aholi jon boshiga moliyalashtirishga o'tishda budget jamg'armalarining to'liq yoki bir qismi ta'lim muassasasi ijtiyorida qolishi shart. Keyin ichki xarajatlarni rasionalizatsiya qilish motivi paydo bo'ladi. To'g'ri, bu holda ta'lim muassasalari xarajatlarni kamaytirishga intilib, lisenziyalash talabalarini buzishi (masalan, talabalar sonini belgilangan maksimal kontingentdan oshib ketishi), professor-o'qituvchilarning yillik (xaftalik) o'quv yuklamasini yoki bir o'qituvchchiga to'g'ri keladigan talabalar sonini oshirishi, ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish, moddiy resurslar va boshqalarni tejash xavfi yuzaga kelishi ehtimolini yuzagaa chiqaradi.

Ta'lim inertial tizim bo'lganligi sababli, ist'molchi sifatning pasayishini darhol sezmaydi va ta'lim muassasasi o'z obro'sidan qo'rqmasdan, ma'lum vaqt davomida ko'plab talabalarni jalb qila oladi va ishlarning haqiqiy holatiga mos kelmaydigan daromad oladi. Biroq, tez orada ist'molchi ta'lim sifatining pasayishini emas, balki uni ta'minlash shartlarining yomonlashishini his qila boshlaydi, keyin esa ta'lim tashkilotiga abituriyentlar oqimi ko'payishiga olib keladi.

Shu sababli, rayional yondoshuv ta'lim muassasini muayyan xarajatlarni kamaytirish uchun ma'lum chegara belgilashga majbur qiladi, bu modelga qo'shimcha cheklovni kiritish sifatida tavsiflanishi tavsiflanishi mumkin:

$$Si(X_i) \geq Si,$$

bu yerda Si -normal ta'lim jarayonini ta'minlovchi minimal o'ziga xos xarajat.

Bundan tashqari, kontingentning sezilarli o'sishi bilan bir talabaga to'g'ri keladigan xarajatlarning kamayishi aniq xarajatlarning oshishi bilan almashtirilishi mumkinligini hisobga olish kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, Si ni aniqlash mustaqil vazifa bo'lib, xarajatlarni tahlil qilish (cost analysis) jarayon yordamida hal qilinadi. Ta'lim muassasasida qabul qilingan texnologiyadan foydalangan holda bitta talabani o'qitish uchun zarur bo'lgan minimal xarajatlar tahlilini o'tkazish, qoida tariqasida, budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Shunday qilib, agar standart bo'yicha olingan ortiqcha daromad ta'lim muassasada qolsa va o'quv jarayoniga qayta investisiya qilinsa qilinsa, ta'lim tashkiloti faoliyatini kengaytirish va sifatning mumkin bo'lgan pasayishi o'rtasidagi muvozanatni qidira boshlaydi. Agar ortiqcha daromad musodara qilinsa, ta'lim muassasa yoki faoliyat yuritish rag'batini yo'qotadi yoki soya sxemalarini qo'llashni boshlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Ta'limni moliyalashtirishning yangi tamoyillarini, ta'lim xizmatlari bozorida shakllangan sog'lom raqobat muhitidan kelib chiqqan holda real talabidan kelib chiqqan holda, davlat buyurtmasini shakllantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish talab etiladi. Bu esa o'z navbatida ta'lim muassasalarida makro va mikro darajada moliyalashtirish tamoyillarining, ta'lim tashkilotlarining talaba sig'imining to'g'ri yo'lga qo'yilishi, to'lov-kontrakt shaklida talabalar qabuli parametrlari ham real amaliyotga mos ravishda shakllanishiga zamin yaratiladi. Bularning barcha o'z navbatida ta'lim sifatining ortishi va jamiyat uchun kerakli bo'lgan mutaxassislarning to'liq shakllaniga sabab bo'lib xizmat qiladi.

2. Respublikamizda ta'limni moliyalashtirishning yangi tamoyillari, xuddi ta'limning o'zi singari, jiddiy yangilanishga muhtoj. Bugungi kunda ta'limning, asosan, ekstensiv rivojlanishi uning resurs bazasini shakllantirish oldida turibdi. Moliyalashtirish tamoyillarini takomillashtirish bo'yicha muqarrar qarorlar chiqarilishi va mavjudlarini qayta ko'rib chiqish bugungi kun talabi sifatida qolmoqda. Ta'lim muassasalari to'lov-kontrakt mablag'larini real bozor bahosida qayta hisoblab chiqish talab etiladi chunki bugungi kunda shakllangan ta'lim xizmatlari bozorida vaziyatda davlat oliy ta'lim tashkilotlari raqobatbardoshligi sezilarli darajada xususiy oliy ta'lim muassasalaridan ortda qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. /Xalq so'zi, 2020 yil, 25 yanvar. -3 b.
2. Klochkov V. V. Ekonomika obrazovaniya: illyuzii i fakti. M.: Mysl, 1985. 176 s. Marshall A. Printsipy ekonomicheskoy nauki. -M.: Progress, 1993. s. 267., Salvatore D. International Economics. -London: Prentice - Hall, 2004. r. 840.
3. Smit A. Isledovaniye o prirode i prichinax bogatstva narodov. - M.: Sosekgiz, 1962. s. 332., Rikardo D. Nachalo politicheskoy ekonomii i nalogovogo oblojeniya. -M.: Progress, 1993. s. 292.,
4. S.G.Strumilin. Metodologiya osenki i povysheniya effektivnosti gosudarstvennoy sistemy vysshego professionalnogo obrazovaniya: Avtoref. dis. dokt.ekon. nauk (08.00.05). — SPb., 2002. — 41 s.
5. K.V.Yakusheva Metodicheskiye rekomendatsii po raschetu normativov budjetnogo finansirovaniya obrazovatel'nykh uchrejdeniy. — M.: Novaya shkola, 1995. —64 s, Sistema finansirovaniya obrazovaniya: analiz effektivnosti / Pod red. S.A. Belyakova. — M.: Texnopechat, 2003. — 182 s. X.Vossenshteyn Finansovoye napryajeniye: tendensii finansirovaniya vysshego obrazovaniya i politicheskij kurs v situatsii ogranichenных sredstv // Universitetskoye upravleniye: praktika i analiz. 2003. № 3(26). — S. 51-60.
6. Ushbu olimlarning ishlari dissertatsiyaning foydalanilgan adabiyotlar qismida ko'rsatilgan.
7. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF 5847-son farmonida.
8. Dombrovskiy R.L. Organizatsiya upravleniya funkcionirovaniyem i razvitiyem slojnykh ekonomiko-proizvodstvennykh ob'yektov : dis. ... dokt. ekon. nauk. - Lvov, 1992. - 298 s.
9. www.lex.uz milliy qonunchilik bazasi. <https://lex.uz/docs/5841063>.
10. Vahabov A.V. Bozor munosabatlari tizimidagi ijtimoiy fondlar. Monografiya. — T.: Sharq, 2003.
11. Vahabov A.V., Imamov E., Soliyev A., Tulyaxodjayeva M., Xusanova N., Vyssheye obrazovaniye v Syentralnoy Azii. Zadachi modernizatsii,-T., 2007.
12. G'ulomov S., Ochilov I., Saydaxmedov O. Intellektual iqtisodiyotda samaradorlik omillari//O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi jurnali.-Toshkent, 2015 -№6 —B38-41
13. Abduraxmonov Q.X., Jumayev N.X. Chelovecheskoye razvitiye (avtor. koll.). Uchebnik./Pod obshchey redaktsiyey — T.: Fan va texnologiya, 2012. — 376 s.
14. Mingat A, Tan J. The Full Social Reeturns to Education: Estimates Based on Countries Economic Growth Performance// Human Capital development Working Paper 73/ World Bank, Washington, DC. 1996.
15. Abulqosimov X.P., Alimova G. O'zbekistonda ijtimoiy soha rivojlanishi: erishilgan natijalar va istiqbol yo'nalishlar: 2013 y. Elektron manba: <http://www.biznesdaily.uz/ru/birjaexpert/15405-ozbkistonda-ijtimoiy-soha-rivojlanishi-erishilgan-natijalar-va- stiqbol-yonalishlar>
16. <https://iorj.hse.ru/2014-9-1/116274010.html>
17. https://www.unipage.net/ru/universities?country_
18. <https://studyinchinas.com/ru/>

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100